

Oponentský posudek bakalářské práce

Zdeňka Špiclová: Obraz Jakuba Spravedlivého v Novém zákoně a raněkřesťanské literatuře

Předloženo na UK ETF katedře Nového zákona v létě r. 2017

Vedoucí práce: doc. Jiří Mrázek, Th.D.

1. K formě

Posuzovaná bakalářská práce má celkem 57 stran, z toho 3 strany bibliografie, která obsahuje tituly v češtině a angličtině. Úprava práce je vcelku dobrá, za drobné formální nešvary lze považovat použití zdvojených závorek (např. na str. 35, typograficky lepší je použít pro vnořené závorky jiný druh, obvykle se užívají hranaté, ale ještě lepší je vnořování závorek se vyhýbat), vkládání mezery za čárku v biblických odkazech, Tajnou knihu Jakubovu by bylo logičtější zkracovat jako TKJK (tak např. v českém vydání rukopisů z Nag Hammádí), a nikoli TJKK (např. str. 38). Někdy autorka na biblické oddíly odkazuje slovně (např. na str. 8: „z textu Skutků apoštolských patnácté kapitoly“), užití zkratk je úspornější a pro čtenáře přehlednější. Typograficky nevhodné je v tištěném textu užívat ke zdůraznění podtržení (jako např. na str. 25) – lepší je kurziva nebo, musí-li to být, tučný řez písma.

Závažnější chybou jsou záměny jmen, kterých se autorka, snad z nepozornosti, dopouští ve třech případech: na str. 29 si plete evangelisty Marka a Matouše, na str. 39 zaměňuje Zjevení Jakubovo za Janovo a na str. 48 místo mučedníka Štěpána uvádí Šimona. Je třeba také upozornit na chybu, za niž však nelze autorce přičítat plnou odpovědnost: Eusebiovy Církevní dějiny cituje podle českého překladu J. J. Nováka, v němž je – z důvodů mně neznámých – posunuto číslování některých kapitol. Zmínky o Jakubovi tak ve skutečnosti nejsou v kapitole 25 druhé knihy, nýbrž v kapitole 23. Na tuto nesrovnalost by autorka byla mohla přijít, kdyby si vzala k ruce také vydání řeckého textu Eusebia, jak by se na odbornou práci slušelo.

Jazyk práce je také dobrý, jen místy se vyskytnou stylistické neobratnosti – tak např. o způsobu, jímž Ježíšovu rodinu zobrazují některé biblické texty, autorka píše jako o „snaze vsugerovat“ (str. 6, 11), na str. 8 v jedné větě nepěkně spojuje podstatné jméno slovesné se zvrtným zájmenem a k tomu ještě připojuje germanismus („definitivní oddělení se ... zapřičiňuje až apoštol“), na str. 9 chybně užívá přivlastňovací zájmeno („je zmíněno zjevení Ježíše svému bratrovi“), na str. 14 užívá anglicismus „kruciální“ (lépe třeba: „klíčové“), na několika místech užívá nespisovného „přeci“ (např. str. 13, 16), na str. 45 užívá novotvaru „Saducejec“ místo běžného Saducej, na str. 35 chybně spojuje „logion“ se zájmenem v maskulinu („tento logion“). Ve velmi stručné anglické anotaci pro „novozákonní oddíly“ užívá neobvyklého „divisions“ – běžný termín je „passages“. Nemnohé překlepy jsem vyznačil do tištěného textu práce.

Jan Roskovec, Th.D.

tel.: +420 221 988 411, fax: +420 221 988 215

e-mail: ros_kovec@etf.cuni.cz

Černá 9 (p.o. box 529), 115 55 Praha 1

www.etf.cuni.cz

2. K obsahu a metodě

Práce je koncipována jako obhajoba teze (autorčiným slovem „hypotézy“), představené hned v první větě Úvodu: „Jakub Spravedlivý, bratr Páně se bezprostředně po Ježíšově smrti stal vůdcem první komunity Ježíšových následovníků [slušelo by se asi doplnit: v Jeruzalémě, JR], tedy že zpočátku fakticky stál i nad Petrem, a měl v ní rozhodující slovo“ (str. 6). Ujímá se tedy postavy, jejíž původně význačné postavení v raněkřesťanské církvi se postupem času vytratilo z obecnějšího povědomí. Takto jasnou formulací záměru práce je třeba pochválit, ještě lepší by však bývalo bylo, kdyby autorka někde v úvodu vysvětlila důvody, či alespoň podněty které k takové hypotéze vedou, případně uvedla, na čí názory navazuje – prezentuje hypotézu jako „svou“, avšak je zřejmé, že to není její originální nápad.

Teze má vlastně dvě části, nespornou a spornou. Nesporné je tvrzení o významnosti Jakuba jako představitel jezuálémské křesťanské obce před r. 70. Prominentnost Jakubova postavení snad vymizela z obecného povědomí, ale prostá konfrontace se starověkými prameny, které Jakuba zmiňují a které jsou přinejmenším odborné veřejnosti již dlouhou dobu známy, ji ukáže mimo jakoukoli pochybnost. V tomto smyslu tedy není třeba Jakuba nijak rehabilitovat. Spornou otázkou však zůstává, jak a kdy Jakub toto své postavení mezi jeruzalémskými křesťany nabyl, případně jakou mělo povahu ve vztahu k dalším osobnostem „první obce“, zejména Petrovi. V širším kontextu je Jakubova postava součástí dějin „židokřesťanského“ křídla raného křesťanství, jež pro nedostatek a fragmentárnost pramenů z velké části tonou v temnotách a jejich rekonstrukce odkázána na odhady. V autorčině tezi tedy jde hlavně o stanovení počátku Jakubova vlivu do doby „bezprostředně po Ježíšově smrti“ a o to, zda Jakubův vliv byl té povahy, že „zpočátku stál i nad Petrem“ – autorka mluví (např. na str. 12) o „Jakubově primátu“.

Sled kroků, jež autorka podniká k potvrzení své hypotézy, je – celkem přirozeně a pochopitelně – určen chronologicky, odhadovaným stářím dochovaných pramenů, které o postavě Ježíšova bratra nějak promlouvají. V *první kapitole* prochází novozákonní zmínky, nejprve u Pavla (uvedení Jakuba mezi svědky Vzkříšeného v 1K 15,7, zmínky o setkání s ním v Jeruzalémě v Ga 1 a 2), dále ve Sk 15 a 21, krátkou zmínku (1,5 strany) věnuje také Jakubově epištole. V případě Pavlova soupisu svědků Vzkříšeného se autorka snaží – podle mne nepřesvědčivě – relativizovat význam pořadí, v němž jsou svědkové jmenováni, neboť Jakub v něm stojí na předposledním místě (jako o prvním svědku o něm mluví EvHebr zl. 5). Nakonec ovšem konstatuje, že Jakubovo prvenství jako „vůdce rané církve“ nelze o skutečnost, že (a kdy) se mu dostalo zjevení Vzkříšeného, opřít. Ačkoli to neuvádí výslovně, zdá se, že v této věci pro ni má klíčovou důležitost prokázat, že Jakub mohl patřit k Ježíšovým příznivcům už za jeho veřejného působení. K tomu se dostane v následující kapitole.

Také tato *druhá kapitola* se zabývá novozákonními texty, věnovaná je dvěma otázkám o vztahu Jakuba k Ježíšovi. Především: byl Jakub Ježíšovým pokrevním bratrem? Zde se autorka přiklání k převládajícímu mínění, že evangelijní zmínky o sourozencích je třeba a možno chápat doslova. Obtížnější je druhá otázka: jaký postoj k Ježíšovi zaujala jeho rodina – a konkrétně Jakub – během jeho veřejného působení? Autorka se pokouší ukázat, že Ježíšova rodina, nebo alespoň někteří její členové, se k Ježíšovi přiklonili již před jeho ukřižováním, což umožnilo rychlý Jakubův nástup do čela jezuálémské křesťanské komunity po Velikonocích. Tomuto obrazu stojí v cestě především dva evangelijní texty explicitně popisující poměrně ostrý odstup mezi Ježíšem a jeho příbuznými: markovská kompozice Mk 3,20n.31–35, v níž se Ježíš distancuje od své „matky a bratrů“, a janovská poznámka J 7,5, v níž je odstup vztažen pouze na Ježíšovy bratry. Autorka po mém soudu tuto překážku nezdolává úspěšně. Vedle nepřesvědčivých pokusů otupit hrot těchto textů namířených proti Ježíšově rodině především poukazuje na zmínky o tom, že Ježíš a jeho učedníci byli naopak ve společenství s „matkou a bratry“. Potíž je v tom, že tyto dvě zmínky líčí takové společenství ještě před Ježíšovým vystoupením na veřejnost (J 2,12), nebo až po Velikonocích (Sk 1,12–24). Především je však vzít vážně, že textům prozrazujícím napětí mezi Ježíšem a jeho rodinou v době jeho veřejného působení dodává váhu souběh dvou kritérií historické autenticity, totiž kritéria vícečetného doložení (Mk a J) a kritéria nepřijemnosti (zmínky jsou uchovány v textech, které vznikaly v době a prostředí, v nichž se Ježíšovi příbuzní, zvláště jeho matka a právě bratr Jakub, těšili rostoucí úctě). Navíc je zde možno uplatnit i kritérium koherence, neboť okolnost, že Ježíšovo vystoupení na veřejnost způsobilo pnutí v jeho vlastní rodině, se dobře slučuje s jeho výroky, v nichž své společenství definuje v opozici k přirozeným svazkům (Mk 10,29n // Mt 19,29 // Lk 18,29n; Mt 10,37 // Lk 14,26; Lk 9,59–62; Lk 11,27n).

Třetí kapitola je věnována zmínkám o Jakubovi v raněkřesťanských apokryfních textech. Její první a nejdélejší část je právem vyhrazena 12. logiu EvTom, podle něhož Ježíš „Jakuba Spravedlivého“ prohlásil za toho, k němuž se mají jeho učedníci obracet po jeho „odchodu“, tedy vlastně za svého nástupce. Není však zřejmé, co z tohoto logia autorka vyvozuje. Nepokouší se je nijak interpretovat, pouze uvažuje o jeho vztahu k následujícímu logiu 13, v němž je naopak zvláštní postavení mezi učedníky přiřčeno Tomášovi – na úkor Šimona Petra (a Matouše). V tom, že vedle tohoto logia, podporujícího autoritu učedníka, s jehož jménem je spojen celý spis, byl zachován výrok upřednostňující Jakuba, zatímco Petr je upozaděn, vidí autorka projev síly Jakubova významu. To nelze vyloučit,

není to však závěr, který by z juxtaopozice obou logií v EvTom vyplýval s nějakou nutností. Je třeba zvážit, že povaha autority plynoucí z logií je značně odlišná. Tomáš je v log. 13 představen jako ten, kdo Ježíšovi nejlépe rozumí, své porozumění si však musí nechat pro sebe (v závěru oddílu odmítá ostatním cokoli ze svého soukromého rozhovoru s Ježíšem sdělit). Celý oddíl je formulován zřetelně jako parafráze Petrova vyznání u Cesareje Filipovy (Mt 16,13–19), v níž Tomáš zaujímá Petrovo místo toho, kdo vystihne Ježíšův význam – avšak chybí v ní jakékoli pověření k vůdčí funkci. V tomto smyslu Jakub z log. 12 nepředstavuje pro Tomáše z log. 13 konkurenta. Nepotlačení Jakubova významu sotva lze „vysvětlit úctou, kterou Tomášovi přívrženci chovali ke starší tradici“, s takovou samozřejmostí, s jakou to činí autorka na str. 37. Stálo by možná za úvahu, zda něco o starší tradici, jež stojí za log. 12, nevypráví přídomek „Spravedlivý“, který je tu Jakubovi dán. Dalšími texty, kde se toto označení objevuje, jsou svědectví Klementa Alexandrijského a Hegesippa dochovaná v Eusebiových Dějinách (HE 2,1; 2,23), obojí z konce 2. století, a EvHebr 5, jehož datování je nejisté.

Teprve další apokryfní jakubovské texty přinášejí výslovnější oporu autorčině tezi o tom, že Jakub patřil už za Ježíšova veřejného působení k jeho přívržencům, ne-li učedníkům. Tak v 1. Zjevení Jakubově vede Jakub s Ježíšem rozhovory už před jeho ukřižováním. Evangelium Hebrejů (zl. 5) pak mluví o Jakubově přítomnosti při Poslední večeři a uvádí jej jako prvního svědka vzkříšení – na rozdíl od 1K 15 však nikoli v souvislosti s dalšími svědky, takže o „prvenství“ lze mluvit jen s výhradou. O starší či autenticitě těchto textů však nelze říci nic určitějšího.

V poslední čtvrté kapitole autorka prochází svědectví o Jakubovi dochovaná ve spisech židovského historika Josepha Flavia a křesťanského historika Eusebia. Flaviův záznam (v Ant. 20,9,1) o Jakubově nespravedlivé popravě a odporu, který tento čin velekněze Anana vyvolal, autorka správně považuje za doklad Jakubova významu v tehdejší Jeruzalémě. Zprávy, které z různých zdrojů (zejména z Klementa a Hegesippa) podává o počátcích jeruzalémské církve Eusebius (HE 2,1; 2,23) interpretuje autorka jako doklad toho, že Jakub stál „v čele jeruzalémské církve ... od samého počátku“ (49). To podle mne není zcela přesné. Eusebius – kterého v dějinách, jež sleduje, zajímala m.j. právě otázka posloupnosti úřadu! – zdůrazňuje, že Jakub byl prvním jeruzalémským biskupem. Na obou místech však ustanovení na „biskupský stolec“ popisuje jako rozhodnutí apoštolů a žádné ze svědectví, která Eusebius uvádí, neodporuje obrazu, jenž vyplývá ze zmínky Pavlovy o jeruzalémských „sloupech“ Jakubovi, Petrovi a Janovi (zř. Zebedeovu, Ga 2,9), tedy jakémusi kolektivnímu vedení v počáteční době.

3. Hodnocení

Autorka se v práci snaží prokázat tezi, kterou na začátku jasně zformulovala. To jsem už pochválil a hodnotím to kladně. Úsilí tezi potvrdit však ve výsledku působí poněkud křečovitě (pozorování a interpretační možnosti, které by mluvily proti ní, autorka většinou vůbec nezmiňuje nebo je bagatelizuje) – a proto nepřesvědčivě. Sporné části hypotézy, totiž tvrzení, že Jakub se ke svému bratru připojil již před Velikonocemi, a že se právě proto stal od počátku vůdčí osobností první církve, podle mého názoru zůstaly nepotvrzeny. Všechny zprávy, které vytvářejí tento obraz, pocházejí z apokryfních spisů, z nichž pouze EvHebr 5 by teoreticky mohl být dostatečně starý. Jeho shoda se svědectvími mladšího data však velmi dobře může být dokladem toho, že také on je relativně pozdní.

Metodicky by práci bylo posloužilo právě jasnější rozlišení mezi tím, co je ve výchozí tezi nesporné a co sporné. To se však zdá někdy splývat: jakoby zjištění velikosti Jakubova významu už samo o sobě potvrdilo jeho rané počátky. Autorka např. vůbec nebere v úvahu, jakou roli v posílení jeho obrazu mohla hrát Jakubova mučednická smrt, tedy že vývoj nemusel jít – a podle mne alespoň zpočátku nešel – cestou postupného blednutí jeho významu, nýbrž naopak, v některých ohledech jeho narůstání. Práci také chybí soustavnější a samostatnější exegetická pozornost jednotlivým textům – biblickým i nebiblickým, pokud možno v jejich původních jazycích. Pokud to mohu odhadnout, autorka se ve svých úvahách dala značně ovlivnit pracemi Bütze, Eisenmanna a Fundy, jejichž spolehlivost si nejsem jist – to se na nepřesvědčivém výsledku její argumentace také mohlo podepsat.

Práce splňuje požadavky kladené na bakalářskou práci, proto ji *doporučuji k obhajobě*. Navrhuji hodnotit ji (podle průběhu obhajoby) v rozmezí *dobře (C) až velmi dobře (B)*.

Při obhajobě by se autorka mohla pokusit přehledně shrnout argumenty, které podle ní zpochybňují obraz Jakuba, který se Ježíšovým přívržencem stal až po Velikonocích – snad pod vlivem své matky, a zejména na základě setkání se vzkříšeným Ježíšem – pochopil svou víru jako intenzifikaci náboženské horlivosti na cestě židovství, stal se jedním z prvních mučedníků pro víru, takže jeho pověst a autorita narůstala i po jeho smrti.

V Nymburce 9. 8. 2017

Jan Roskovec